

Francis Fukuyama

Az identitáspolitika ellen

Az új tribalizmus és a demokrácia válsága

Absztrakt: Francis Fukuyama nagy visszhangot keltő írásában a huszadik század második felének politikai-gazdasági változásait, kríziseit hozza összefüggésbe a globális kapitalizmus politikáját és társadalmi mozgalmait meghatározó identitáspolitika felemelkedésével. Fukuyama kvázi-szociáldemokrata nézőpontja problematizálja azt az antikapalista baloldalon megfigyelhető politikai hangsúlyeltolódást, mely a korábban alapértelmezettnek vett materiális igazságosságra való törekedéstől idő közben az elnyomott identitáscsoportok szimbolikus elismerésköveteléseire helyeződött át. Érvelése szerint az identitáspolitika egyik végletekig vitt válfaja, a politikai korrektség fenyegetést jelent a liberális demokráciákra, amennyiben az korlátozóan hat a szólásszabadságra, valamint megnehezíti a mainstream tömegmédiá és nagypolitika vonzáskörzetein kívül eső társadalmi problémák tematizálását. Fukuyama ezenkívül megállapítja, hogy a jobboldal átvette a baloldalon hegemónná váló identitáspolitikát, mely ezúttal immár a vallási, nemzeti, fehér, illetve férfi munkásosztály elismerésköveteléseit helyezi előtérbe. A szerző nagyon is vitatható konklúziója szerint a modern ember sajátossága, hogy önmagáról és az őt övező társadalmáról mindig is az identitás fogalmi horizontján belül gondolkodik.

Kulcsszavak: identitáspolitika, elismeréskövetelések, deliberáció, liberális demokrácia, szabadságjogok, populizmus, jobbrtolódás, globalizáció

Néhány évtizeddel ezelőtt kezdetét vette a világpolitika drámai átalakulása. Az 1970-es évek elejétől e század első évtizedéig az elektorális demokráciák száma 35-ről 110-re nőtt. Ugyanebben az időszakban a világban megtermelt javak és szolgáltatások megnégyszereződtek, és a növekedés jóformán a világ minden részét érintette. Az extrém szegénységben élő emberek aránya meredeken csökkent, ez 1993 és 2018 a világ népességének 42 százalékáról 18 százalékára esett vissza.

Ezek a változások azonban nem érintettek mindenkit pozitívan. Számos országban, még részint a fejlett demokráciákban is, drámaian megnöttek a gazdasági egyenlőtlenségek, mivel a növekedés jótékony hatásait elsődlegesen a tehető és iskolázott rétegek élvezhették. A javak és a pénzmennyiség bővülése, valamint az egyik helyről a másira vándorló emberek növekvő száma káros változásokat eredményezett. A fejlődő országokban a falusiak, akiknek az otthonaiban korábban áram sem volt, azon kapták magukat, hogy már a nagyvárosi forgatagban élnek, TV-t néznek és mobiltelefonjaikkal interneteznek. Kínában és Indiában hatalmasra duzzadtak az új középosztályok, ám az általuk végzett munka azt a munkát váltotta ki, amelyet addig a fejlett világ régi középosztályai végeztek. A gyárakat fokozatosan áttelepítették az Egyesült Államokból és Európából Kelet-Ázsiába és egyéb, olcsó munkaerőt biztosító területekre. Ezzel egyidejűleg a férfiakat is elkezdték kiváltani a nők egy olyan munkaerőpiacon, amelyet mindinkább a szolgáltatóipar uralt, az alacsonyan képzett munkásokat pedig intelligens gépekre cserélték.

Ezek a változások végső soron lassították az elmozdulást egy egyre nyíltabb és liberálisabb világrend felé, sőt, a folyamat megtorpant és hamarosan meg is fordult. A végső csapást a 2007-2008-as globális pénzügyi válság és a 2009-től kezdődő euróválság jelentette. Az elitek által meghozott intézkedések mindkét esetben hatalmas recessziókat és magas munkanélküliségi rátákat eredményeztek, és dolgozók milliói számára jelentettek jövedelemcsökkenést. Minthogy az Egyesült Államok és az EU voltak a liberális demokrácia zászlóshajói, ezek a válságok e rendszer egészének reputációjában súlyos károkat okoztak.

Valóban, az elmúlt években csökkent a demokráciák száma, és a demokrácia visszaszorult a világ szinte valamennyi régiójában. Ezzel egyidejűleg számos autoriter ország, élükön Kínával és Oroszországgal, egyre magabiztosabbá vált. Néhány ország, amelyek sikeres liberális demokráciáknak tűntek az 1990-es években – ideértve Magyarországot, Lengyelországot, Thaiföldöt és Törökországot is –, visszacsúsztak a tekintélyuralmi rendszerek felé. A 2010-11-es arab felkelések bomlasztólag hatottak a diktatúrákra a Közel-Keleten, ám a demokratizáció szempontjából csekély eredményt hoztak: a felkelések ellenére a despotikus rezsimek hatalmon maradtak, és polgárháborúk söpörtek végig Irakon, Líbián, Szírián és Jemenen. Még meglepőbb és talán még beszédesebb volt a populista nacionalizmus sikere a 2016-os választásokon a világ két legszilárdabb liberális demokráciájában: az Egyesült Királyságban, ahol az emberek megszavazták a kilépést az EU-ból, és az Egyesült Államokban, ahol Donald Trump az elnöki pozícióért folytatott küzdelemben váratlan sikereket ért el.

Mindezen fejlemények valamilyen módon összefüggenek a globalizáció gazdasági és technológiai váltoásaival. Ám egy ettől eltérő jelenségben, az identitáspolitika térnyerésében is gyökereznek. A huszadik századi politikát nagyrészt gazdasági

Forrás: Against Identity Politics. The New Tribalism and the Crisis of Democracy. *Foreign Affairs*, 2018/5.

kérdések határozták meg. A baloldal a munkásokra, a szakszervezetekre, a szociális jóléti programokra és az újraelosztási politikára összpontosított. Ezzel szemben a jobboldal elsősorban a kormányzat méretének csökkentésében, valamint a magánszektor támogatásában volt érdekelt. Ma azonban a politikát a gazdasági vagy ideológiai megfontolások helyett inkább az identitás kérdései határozzák meg. Számos demokráciában a baloldal nem annyira a széles körű gazdasági egyenlőséget, mint inkább a legkülönbébb marginalizált csoportok – etnikai csoportok, bevándorlók, menekültek, nők és az LMBTQ-emberek – érdekeinek képviseletét tartja szem előtt. A jobboldal időközben újradefiniálta fő küldetését a hagyományos nemzeti identitás hazafias megvédelmésként, amely gyakran explicit módon is összekapcsolódik a rassz, az etnikum vagy a vallás kérdéseivel.

Az identitáspolitika olyan kulcsfogalommá vált, amely sok mindent megmagyaráz abból, ami globális szinten történik.

Ez a változás aláássa azt a hosszú, legalább Karl Marxig visszavezethető hagyományt, amely a gazdasági konfliktusok visszatükröződéseként tekint a politikai küzdelmekre. De akármennyire fontos legyen is a materiális önérdék, az embereket más dolgok is motiválják, olyan erők, amelyek jobb magyarázattal szolgálnak a jelen helyzetre. A világ politikai vezetői azzal a szólammal mozgósították követőiket, hogy az ő méltóságukat megsértették, és ezt helyre kell hozni.

Természetesen az autoriter államokban az ilyesmi hosszú múltra tekint vissza. Vlagyimir Putyin orosz elnök a Szovjetunió összeomlásának „tragédiájáról” beszélt, majd kemény kritikával illette az Egyesült Államokat és Európát azért, hogy az 1990-es években a NATO kiterjesztésére használták fel Oroszország meggyengülését. Hszi Csin-ping kínai elnök pedig saját országának „évszázados megaláztatására” utal, amely 1839-ben vette kezdetét az idegen uralom korszakával.

Am a megaláztatások által kiváltott neheztelés a demokratikus országokban is óriási felhajtóerővé vált. A Black Lives Matter-mozgalmat egy sor nagy nyilvánosságot kapó, afroamerikaiak ellen elkövetett rendőrgyilkosság hívta életre, és arra készítette a világ többi részét, hogy foglalkozzon a rendőri brutalitás áldozatainak ügyével. Az Egyesült Államokban az egyetemi campusokon és a munkahelyeken a nőket országszerte felháborította a szexuális zaklatás és erőszak látszólagos hulláma, és arra a következtetésre jutottak, hogy férfi társaik egyszerűen nem tekintik őket egyenrangú embereknek. A transznemű emberek jogaiából, akiket korábban nem tekintettek a diszkrimináció kiemelt célpontjának, világra szóló ügy lett. Ezentúl számos Trump-szavazó vágyakozott egy olyan múltbéli jobb kor után, amelyről úgy hitték, hogy akkor szilárdabb volt a helyzetük a saját társadalmukban.

Különböző csoportok újra meg újra arra a meggyőződésre jutottak, hogy identitásuk – legyen szó nemzeti, vallási, etnikai, szexuális, nemi vagy másfajta identitásról – nem kap kellő elismerést. Az identitáspolitika többé nem egy, az egyetemi campusok szűk határain belül megfigyelhető mellékes jelenség, ahogy nem is csekély téttel bíró csetepaték háttére a tömegmédiá által felkarolt „kulturharcokban”. Az identitáspolitika ehelyett egy olyan kulcsfogalommá vált, amely sok mindent megmagyaráz mindabból, ami globális szinten történik.

Mindez fontos kihívást jelent a modern kori liberális demokráciák számára. A globalizáció gyors gazdasági és társadalmi változást hozott, és sokkal heterogénebbé tette ezeket a társadalmakat, amelyekben olyan csoportok is elismeréskövetelésekkel álltak elő,

amelyek korábban láthatatlanok voltak a társadalom fősodra számára. Ezek a követelések ellenreakciót váltottak ki a többi csoportból, amelyeket a státuszvesztés és egyfajta mellőzöttségérzés kerített hatalmába. A demokratikus társadalmak egyre szűkebben meghatározott identitásokon alapuló csoportokra esnek szét, aláásva ezzel a társadalmi szintű deliberáció és kollektív cselekvés lehetőségét. Ez az út kizárólag az állam széteséséhez, végső soron pedig összeomláshoz vezet. Amíg a liberális demokráciák vissza nem találják az emberi méltóság egyetemesebb megközelítéséhez, addig állandó konfliktusra kárhoztatják önmagukat és az egész világot.

A harmadik lélek rész

A legtöbb közgazdász azt feltételezi, hogy az embereket az anyagi erőforrások vagy javak megszerzésének vágya motiválja. Az emberi viselkedésnek ez a felfogása mélyen gyökerezik a nyugati politikai gondolkodásban, és a legtöbb kortárs társadalomtudomány alapját képezi, viszont figyelmen kívül hagy egy olyan tényezőt, amelyet a klasszikus filozófusok döntő fontosságúnak tartottak: a méltóság iránti csillapíthatatlan vágyat. Szókratész úgy vélte, hogy ez a szükséglet a „vágyakozó résszel” és a „számító résszel” együtt szerves, „harmadik részét” képezi az emberi léleknek. Platón Államában ezt *thümosznak* nevezi, amelyre az angol nyelvű fordítások leegyszerűsítve csak „lélekként” szoktak utalni.

A politikában a *thümosz* két formában fejeződik ki. Ezek közül az elsőt „megalothümiának” nevezem: ez annak a vágya, hogy az embert felsőbbrendűnek ismerjék el. A predemokratikus társadalmak hierarchiakon alapultak, és az emberek egy bizonyos osztályának – a nemeseknek, az arisztokratáknak vagy a királyi család tagjainak – természetből adódó felsőbbrendűségébe vetett hit a társadalmi rend alapvetése volt. A megalothümiával az a probléma, hogy a csekély számú felsőbbrendű embernél jóval többen vannak az alsóbbrendűek, akik emberi értékét az állam nem ismeri el. A neheztelés erőteljes érzését az váltja ki, ha valakivel tiszteletlenül bánnak, miközben egy hasonlóan erőteljes érzés hatására – amelyet én „izothümiának” hívok – az emberek arra vágnak, hogy ugyanolyan jónak tekintsék őket, mint bárki más.

A modern demokrácia kibontakozása az izothümia győzelmének története a megalothümia felett: a kisszámú elitek jogait elismerő társadalmakat felváltották azok a társadalmak, amelyek mindenkit magától értetődő módon egyenlőnek tekintenek. A huszadik században az osztálytársadalmak elkezdtek elismerni a hétköznapi emberek jogait, a gyarmatosított nemzetek pedig saját függetlenségükért harcoltak. Az USA politikatörténetének legnagyobb küzdelmeit a rabszolgaság és a szegregáció elleni követelések, a munkásjogokért és a nők egyenlőségéért vívott küzdelmek hajtották, amelyek háttérben az a követelés állt, hogy a politikai rendszer bővítse ki a teljes értékűként elismert emberek körét.

A liberális demokráciákban azonban a jogegyenlőség nem jár együtt gazdasági vagy társadalmi egyenlőséggel. Továbbra is jelen van a legkülönbélebb társadalmi csoportokkal szembeni diszkrimináció, a piaczgazdaságok pedig komoly egyenlőtlenségeket hoznak létre. Az Egyesült Államok és más fejlett országok általános jólétük ellenére az elmúlt harminc évben a jövedelmi egyenlőtlenségek drámai növekedését tapasztalták. Lakosságuk

jelentős részét a jövedelmek stagnálása sújtotta, a társadalom bizonyos csoportjai pedig lefelé mobilakká váltak.

Ha azt látjuk, hogy az emberek veszélyben érzik saját gazdasági státuszukat, ez segíthet magyarázatot adni a populista nacionalizmus előretörésére az Egyesült Államokban és másutt. A legfeljebb középiskolai vagy még alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező amerikai munkásosztálynak nem ment jól a sora az elmúlt évtizedekben. Ez nem csupán a stagnáló vagy csökkenő jövedelmekben és állásvesztésekben tükröződött vissza, hanem a társadalom összeomlásában is. Az afroamerikaiknál ez a folyamat az 1970-es években kezdődött el, évtizedekkel a „nagy vándorlás” után, amikor a feketék olyan városokba költöztek, mint Chicago, Detroit vagy New York, ahol sokan közülük csak húsfeldolgozó üzemekben, az acél- vagy az autóiparban tudtak elhelyezkedni. A dezindusztrializáció következtében ezek a szektorok válságba kerültek, és az emberek sorra kezdték elveszíteni a munkájukat. Ezt egy sor társadalmi patológia követte, beleértve az emelkedő bűnözési rátákat, egy kokainjárványt, továbbá a családi viszonyok megromlását is, ami a mai napig hozzájárul a szegénység egyik generációról a másikra történő átörökítéséhez.

Az elmúlt évtizedben hasonló társadalmi lecsúszás sújtotta a fehér munkásosztályt is. Egyesült Államok-szerte opioidjárvány söpört végig a fehér vidéki munkásosztály körében. 2016-ban az intenzív droghasználat több mint 60 000 túladagolós halálesethez vezetett, ami nagyjából kétszer annyi, mint a közlekedési balesetben elhunytak éves száma országosan. A fehér amerikaiak várható élettartama 2013 és 2014 között csökkent, ami különösen szokatlan jelenség egy fejlett országban. Ezenkívül az egyszülős családokban élő fehér munkásosztálybeli gyerekek aránya a 2000 és 2017 között 22 százalékról 36-ra emelkedett.

Azonban az új nacionalizmus egyik nagy felhajtóereje, amely Trumpot a Fehér Házba juttatta (és az Egyesült Királyságot kivezette az EU-ból), valószínűleg a láthatatlanság érzése volt. A neheztelő állampolgárok abbéli félelmükben, hogy elveszítik középosztálybeli státuszukat, vádlón mutogatnak felfelé arra az elitre, amely szerintük nem látja őket, ám éppúgy lefelé is, a szegényekre, akik szerintük méltánytalanul sok juttatást kapnak. Az emberek a gazdasági distresszt¹ gyakran inkább identitásvesztésként, semmint erőforrásvesztésként élik meg. A kemény munkáért az ember elismerést vár. Mégis sok fehér munkásosztálybeli amerikai érzi úgy, hogy méltóságát nem ismerik el, és a kormány aránytalanul nagy juttatásokat biztosít azoknak, akik nem is hajlandóak betartani a játékszabályokat.

A jövedelem és a státusz közötti kapcsolat magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért bizonyultak hatékonyabbnak a nacionalista vagy a vallásos konzervatív jelszavak a gazdasági osztályokból kiinduló hagyományos baloldali magyarázatoknál. A nacionalisták azt mondják az elégedetleneknek, hogy ők mindig is egy nagy nemzet belső magjához tartoztak, míg a külföldiek, a bevándorlók és az elitek az ő elnyomásuk érdekében összeszövetkeztek ellenük. „Ez többé nem a te országod”, mondják, „már nem tisztelnek a saját hazádban.” A vallásos jobboldal hasonló történetet mond el: „Te is a hívók nagyszerű közösségének tagja vagy, amelyet a hitetlenek elárultak. Ez az árulás vezetett az elszegényedésedhez, ami Isten ellen való véték.”

1 Olyan magas stressz-szint, amelynél már csak a stressz negatív hatásai jelentkeznek – a fordító megjegyzése.

E narratívák elterjedtsége az, ami miatt a bevándorlás ügye számos országban ennyire elmérgesedett. A bevándorlás, a kereskedelemhez hasonlóan, mindenütt fellendíti a GDP-t, ebből viszont nem minden társadalmi csoport profitál. Az etnikai többség majdnem mindig kulturális identitásának fenyegetéseként tekint rá, kiváltképp, amikor a határátlépők áradata olyan méreteket ölt, mint az elmúlt évtizedekben.

A bevándorlás kiváltotta harag azonban mégsem kizárólagos magyarázata annak, hogy miért volt képes olyan szavazókat megszerezni a nacionalista jobboldal, akik korábban mind az Egyesült Államokban, mind Európában baloldali pártokat támogattak. A jobbtorolódás egyben a kortárs baloldali pártok abbéli kudarcát is tükrözi, hogy megszólítsák azokat az embereket, akiknek romlott a relatív státusza a globalizáció és a technológiai változás következtében. Az elmúlt időszakokban a progresszívek a gazdag kapitalisták kizsákmányolására és az irántuk érzett neheztelés közös tapasztalatára próbálták meg építeni: „Világ proletárijai, egyesüljetek!”. Az Egyesült Államokban a munkásosztálybeli szavazók túlnyomórészt a New Deal, vagyis az 1930-as évek óta a Demokrata Pártot támogatták egészen az 1980-as évekig, Ronald Reagan hatalomra kerüléséig, míg az európai szociáldemokrácia a szakszervezetiség és a munkásosztály szolidaritásának talapzatára épült.

A globalizáció korszakában azonban a legtöbb baloldali párt stratégiát váltott: ahelyett, hogy szolidaritást épített volna ki a munkásosztályhoz vagy a gazdaságilag kizsákmányoltakhoz hasonló nagy kollektivitások köré, az egyre kisebb csoportokra kezdett összpontosítani, amelyek sajátos vagy egyedi módon marginalizálódtak. Az univerzális és egyenlő elismerés elve az egyedi elismerés iránti követeléssé változott, idővel pedig e jelenség a baloldalról átkerült a jobboldalra.

Az identitás diadala

Az 1960-as években új és nagy hatású társadalmi mozgalmak tűntek fel a világ fejlett, liberális demokráciáiban. Az emberi jogi aktivisták azt követelték az Egyesült Államokban, hogy az ország váltsa be az egyenlőség ígéretét, amely a függetlenségi nyilatkozatban és az amerikai polgárháború utáni alkotmányban is szerepel. Ezt rövidesen követte a feminista mozgalom, mely hasonlóképpen a nők egyenlő bánásmódjára törekedett; olyan ügy volt ez, amelyet egyszerre táplált és alakított a nők tömeges beáramlása a munkaerőpiacra. Egy ezzel párhuzamosan végbemenő társadalmi forradalom szétzúzta a szexualitásra és a családra vonatkozó tradicionális normákat, míg a környezetvédelmi mozgalom átformálta a természettel kapcsolatos attitűdöket. A következő években a fogyatékkal élők, az amerikai őslakosok, a bevándorlók, a homoszexuális nők és férfiak és végül a transzneműek jogait felkaroló mozgalmak bontakoztak ki. Ám még ha a jogok abban az értelemben meg is változtak, hogy immár több lehetőséget és erősebb védelmet biztosítanak a marginalizáltak számára, a csoportok működésüket, jólétüket, hagyományaikat és szokásaikat illetően továbbra is különböztek egymástól. Egyéni szinten az elfogultság és a fanatizmus továbbra is általános jelenségnek számított, és a kisebbségek is kénytelenek voltak tovább küzdeni a diszkrimináció, az előítélet, a tiszteletlenség és a láthatatlanság jelentette akadályokkal.

Ez mindegyik marginalizált csoportot választás elé állította: vagy azzal a követeléssel lép fel, hogy csoporttagjait ugyanúgy kezelje a társadalom, ahogy az uralkodó csoport tagjait kezeli, vagy egy önálló identitás iránt nyújt be igényt a csoporttagok számára, akiknek a társadalom fősodrátló eltérőként követel tiszteletet. Idővel az utóbbi stratégia bizonyult sikeresnek: Martin Luther King Jr. emberjogi mozgalma kezdetben azt követelte az amerikai társadalomtól, hogy ugyanúgy kezeljék a feketéket, ahogy a fehéreket. Az 1960-as évek végén azonban felbukkantak a Fekete Párducokhoz és az Iszlám Nemzetekhez hasonló csoportosulások, amelyek amellet érveltek, hogy a feketék saját hagyományokkal és öntudattal rendelkeznek. Nézeteik szerint a feketéknek büszkének kell lenniük önmagukra, és nem kell azzal törődniük, hogy a társadalom szélesebb köre milyenek szeretné látni őket. Amellet érveltek, hogy az afroamerikaiak autentikus belső énjé nem azonos a fehérekével, azt a belső ént ugyanis a feketeként felnövekedési tapasztalata formálta egy alapvetően fehér dominanciájú, ellenséges társadalomban. Ezt a tapasztalatot az erőszak, a rasszizmus és a befeketítés formálta, amit aligha méltányolhattak azok, akik eltérő körülmények között nőttek fel.

A multikulturalizmus víziója egy olyan társadalom, amely egy sor eltérő tapasztalatokkal bíró csoportra töredezett szét.

Ezek a témák továbbélnék a mai Black Lives Matter-mozgalomban, amely a rendőri erőszak egyéni áldozatainak igazságköveteléseivel vette kezdetét, mégis hamar olyan törekvéssé terebélyesedett, amely egyre több ember figyelmét hívta fel az afroamerikaiak mindennapjaira. A Ta-Nehisi Coateshoz hasonló írók összekapcsolták a jelenleg tapasztalható, afroamerikaiak ellen irányuló rendőri erőszakot a rabszolgaság és a lincselés régire visszanyúló történetével. Coates és mások nézete szerint ez a történelem a megértés szempontjából egy feketék és fehérek között húzódo áthidalhatatlan szakadék részét képezi.

A feminista mozgalmon belül is hasonló változás ment végbe. A mozgalom fősodráának követelése az egyenlő bánásmódra fókuszáltak a munkahelyen, az oktatásban, a törvényszéken, és így tovább. A feminista mozgalomnak viszont a kezdetektől létezett egy olyan leágazása is, amely azzal a felvetéssel élt, hogy a női öntudat és élettapasztalatok alapjaiban különböznek a férfiakétól, továbbá a mozgalom célja nem merülhet ki annak előmozdításában, hogy a nők egyszerűen ugyanúgy viselkedjenek és gondolkodjanak, mint a férfiak.

A többi mozgalom is hamar felismerte, hogy milyen fontos szerepet játszanak a megélt tapasztalatok a saját küzdelmeikben. A marginalizált csoportok immár nemcsak azt követelték, hogy a törvények és az intézmények az uralkodó csoportokkal egyenlőként kezeljék őket, hanem azt is, hogy a társadalom szélesebb köre elismerje, sőt még ünnepelje is ezeket a tényleges megkülönböztető jegyeket. A „multikulturalizmus” fogalma – amely eredetileg egyszerűen az egymástól eltérő társadalmak minőségére utalt – egy politikai program jelölőjévé vált, amely minden önálló kultúrát és megélt tapasztalatot egyenlőnek tekintett, időnként oly módon, hogy kiemelt figyelmet fordított azokra, akik a múltban láthatatlannak vagy alulértékeltnek voltak. Az effajta multikulturalizmus eleinte a franciaajkú kanadaiakhoz, a muszlim bevándorlókhoz vagy az afroamerikaiakhoz hasonló nagy kulturális csoportokról szólt. Ez azonban hamarosan egy számos különböző tapasztalattal bíró, kis csoportokra széttöredezett társadalom, majd a diszkrimináció különböző formáinak

metszéspontja által meghatározott csoportok víziójává vált, mint amilyenek a színes bőrű nők, akiknek mindennapjait aligha érthetjük meg csak a rassz vagy csak a társadalmi nem szemüvegén keresztül.

A baloldal pontosan akkor kezdte el felkarolni a multikulturalizmust, amikor egyre nehezebbé vált jelentős társadalmi-gazdasági változással járó intézkedéseket életbe léptetni. Az 1980-as évekre a progresszív csoportok a fejlett országokban egzisztenciális válságba kerültek. A szélsőbaloldalt a huszadik század első felében a forradalmi marxizmus és annak radikális egalitarianizmusról alkotott víziója határozta meg. A szociáldemokrata baloldal más politikai programot követett: elfogadta a liberális demokráciát, ám a jóléti állam kiterjesztésére törekedett annak érdekében, hogy az emberek számára minél erősebb szociális védőhálót biztosíthasson. Ám mind a marxisták, mind a szociáldemokraták azt remélték, hogy a társadalmi-gazdasági egyenlőség növelhető az államhatalom megragadásával, a minden állampolgárra kiterjesztett szociális szolgáltatásokkal és a redistribúcióval.

A huszadik század végére világossá váltak e stratégia korlátai. A marxistáknak azzal a ténnyel kellett szembesülniük, hogy Kína és a Szovjetunió kommunista társadalmiából groteszk és elnyomó diktatúrák váltak. Ezzel egyidejűleg a legtöbb iparosodott demokráciában a munkásosztály egyre gazdagabb lett, és elkezdett összeolvadni a középosztállyal. A kommunista forradalom és a magántulajdon felszámolása lekerült a napirendről. A szociáldemokrata baloldal szintén zsákutcába jutott, amikor a jóléti állam kiterjesztésének célja beleütközött a viharos 1970-es évek fiskális korlátainak valóságába. A kormányok válasza mindegyike a pénznyomtatás volt, ami inflációhoz és pénzügyi válságokhoz vezetett. Az újraelosztási programok perverz ösztönzőket hoztak létre, ami sem a munkavállalást, sem a megtakarítást, sem pedig a vállalkozást nem ösztönözte, mindennek hatására pedig egyre kisebbé vált a gazdaság tortája. Az egyenlőtlenség mélyre nyúló gyökerei megmaradtak, még a felszámolásukra irányuló olyan ambiciózus erőfeszítések ellenére is, mint amilyen Lyndon Johnson amerikai elnök „Nagyszerű társadalom” nevű kezdeményezése volt. Kína 1978 utáni elmozdulásával a piacgazdaság felé és a Szovjetunió 1991-es összeomlásával a marxista baloldal javarészt darabjaira hullott, a szociáldemokraták pedig arra kényszerültek, hogy kiegyezzenek a kapitalizmussal.

Az, hogy a huszadik század utolsó évtizedeiben a baloldal nagyléptékű társadalmi-gazdasági reformokra irányuló törekvései kudarcba fulladtak, egy irányba mutatott azzal, hogy a 20. század utolsó évtizedeiben felkarolta az identitáspolitikát és a multikulturalizmust. A baloldalt továbbra is az egyenlőség iránti szenvedélye – az izothümia – határozta meg, ám politikai programjában áthelyeződött a hangsúly a korábbi munkásosztályról a marginalizált kisebbségek egyre bővülő körének követeléseire. Számos aktivista úgy kezdett tekinteni a munkásosztályra és a szakszervezetekre, mint privilegizált rétegekre, amelyek alig tanúsítottak együttérzést a bevándorlók és a rasszkisebbségek iránt. Mindinkább az egyre növekvő számú csoportok jogkiterjesztésére törekedtek ahelyett, hogy az emberek gazdasági körülményeit javították volna, idővel pedig a régi munkásosztályt is magukra hagyták.

Balról jobbra

Az identitáspolitika baloldal általi felkarolása egyszerre volt érthető és szükséges. A különböző identitás csoportok megélt tapasztalatai eltérnek egymástól, emiatt pedig ezeket a csoportokat gyakran sajátos formában kell megszólítani. A kívülállók gyakran észre sem veszik, hogy tetteikkel károkat is okozhatnak, mint ahogy számos férfi szembesült ezzel, amikor a #MeToo-mozgalom leleplezte a szexuális zaklatásokat és bántalmazásokat. Amikor az identitáspolitika a kultúra és a viselkedés megváltoztatására törekszik, akkor ez sokak számára tényleges anyagi haszonnal is jár.

Azáltal, hogy az igazságtalanság konkrétabb tapasztalatait állította reflektorfénybe, az identitáspolitika üdvözlendő változásokat hozott a kulturális normák terén, és olyan konkrét közpolitikai intézkedéseket eredményezett, amelyek sokak számára segítséget jelentettek. A Black Lives Matter-mozgalom Egyesült Államok-szerte sokkal tudatosabban tette a rendőrkapitányságokat azt illetően, hogy hogyan kell a kisebbségekkel bánni, jóllehet még mindig történnek rendőri túlkapások. A #MeToo-mozgalom kitágította a szexuális bántalmazás populáris értelmezését, és fontos vitát indított el az érvényben lévő büntetőjog hiányosságairól. Ennek a legfontosabb következménye valószínűleg az volt, hogy változást idézett elő a férfiak és nők közötti interakciókban a munkahelyeken.

Az identitáspolitikával tehát önmagában véve semmi probléma sincs – természetes és elkerülhetetlen válasz az igazságtalanságra. Az identitáspolitika azon hajlama, hogy kulturális ügyekre összpontosítson, elterelte az energiát és a figyelmet arról a komoly problémáról, hogy hogyan lehet a legtöbb liberális demokráciára 30 éve jellemző trendet a nagyobb gazdasági-társadalmi egyenlőtlenség irányába visszafordítani. Természetesen könnyebb kulturális ügyekről vitatkozni, mint változtatni a politikán, vagy könnyebb bevenni a női és kisebbségi szerzőket az egyetemi tantervbe, mint emelni a béreket és kiterjeszteni a nők és kisebbségek lehetőségeit az elefántcsonttoronyon kívül. Mi több, az identitáspolitika jegyében zajló újabb kampányok fókuszába kerülő számos csoport, mint például a női cégvezetők a Szilícium-völgyben és a női sztárok Hollywoodban, a legmagasabb jövedelműek közé tartozik. Persze pozitív fejlemény, ha e csoportok esetében is közelítünk az egyenlőség felé, de mindez aligha járul hozzá ahhoz, hogy a felső 1 százalék és a többi 99 százalék között feszülő égbekiáltó egyenlőtlenségekkel kezdeni tudjunk valamit.

Napjaink baloldali identitáspolitikája ugyanakkor a komoly problémákkal küszködő nagyobb csoportokról is eltereli a figyelmet. Egészen mostanáig a baloldali aktivistáknak nem sok mondanivalójuk volt a virágzó opioidválságról vagy az elszegényedett, egyszülős családokban élő gyermekek sorsáról a vidéki Amerikában. Mindazonáltal a demokraták sem álltak elő ambiciózus stratégiákkal a fokozódó automatizálást követő, potenciálisan óriási munkanélküliséggel kapcsolatban, ahogyan a technológia által kiváltott, minden amerikaiat sújtó jövedelemkülönbségeket illetően sem.

A baloldali identitáspolitika ezenkívül fenyegetést jelent a szólásszabadságra és a demokráciához nélkülözhetetlen racionális diskurzusra is. A liberális demokráciák elkötelezetten védik azt a jogot, hogy az eszmék piacán, kiváltképp a politikai szférában, jóformán bármit ki lehessen mondani. Ám a belefeledkezés az identitásba szembekerült az állampolgári diskurzus igényével. Amikor a fókusz áttevődik az identitás csoportok megélt tapasztalataira, akkor az ember belső én érzelmi világára kerül át a hangsúly a külvilág

ügyeinek racionális vizsgálatával szemben, továbbá előtérbe kerülnek a szívből jövő vélemények a racionális deliberáció folyamatával szemben, amely adott esetben korábbi véleményének feladására készíthetné az embert. Az, hogy egy kijelentés valakinek sérti az önértékelését, gyakran elégséges alapot szolgáltat a kijelentést tevő elhallgattatásához vagy leszólásához.

De politikai stratégiai szempontból is problematikus lehet, ha az identitáspolitikára támaszkodunk. Az Egyesült Államok politikai rendszerének jelenlegi működési zavarai és felbomlása összefüggésbe hozható a szélsőséges és egyre növekvő polarizációval, amely a mindennapi kormányzást házárdjátékká silányította. Ezekért a fejleményekért elsősorban a jobboldal okolható. Ahogy Thomas Mann és Norman Ornstein politikatudósok érveltek, a Republikánus Párt sokkal hamarabb tolódott szélsőjobboldali szárnya felé, mint ahogy a Demokrata Párt elmozdult volna az ellenkező irányba. Ugyanakkor mindkét párt eltávolodott a centrumtól. A baloldali aktivisták identitáspolitikai fókusza ritkán reprezentálja a szavazati joggal rendelkezők egészét, sőt, az általuk képviselt ügyekkel még gyakran el is idegenítik maguktól a mainstream szavazókat.

Mégis, a baloldal által jelenleg gyakorolt identitáspolitikában talán az a legrosszabb, hogy mindez a jobboldali identitápolitika kibontakozását ösztönözte. Ez nem kis részben annak köszönhető, hogy a baloldal felkarolta a politikai korrektséget, vagyis egy olyan társadalmi normát, amely megakadályozza az embereket abban, hogy a nyilvánosságban úgy fejezzék ki meggyőződésüket vagy véleményüket, hogy morális szemrehányásoktól kellene tartaniuk. Minden társadalomban vannak olyan nézetek, amelyek szembemennek annak alapértékeivel, és nem elfogadhatók a közbeszédben. Ám nehéz követni az újabb és újabb identitásokat és azt, hogy éppen mi számít elfogadható kijelentésnek. Egy olyan társadalomban, amely különösen érzékeny a csoportok méltóságára, új választóvonalak jelennek meg, a korábban elfogadható beszéd- és kifejezésmódok pedig sértővé válnak. Ma például bizonyos kontextusokban már pusztán a hím- vagy nőnemű személyes névmások („he”, „she”) használata is az interszexuális vagy transznemű emberek iránti érzéketlenségnek számíthat. Az effajta megnyilatkozások viszont nem fenyegetnek alapvető demokratikus elveket, inkább megkérdőjelezzik egy adott csoport méltóságát, és a csoport küzdelmei iránti tudatlanságról vagy az együttérzés hiányáról árulkodnak.

Valójában a baloldali írók, művészek, egyetemisták és értelmiségiek csak viszonylag szűk rétege alkalmazza a politikai korrektség szélsőséges formáit. Ezeket az eseteket persze mégiscsak felkapja a konzervatív média, hogy befektítse a baloldal egészét. Ezzel magyarázható a 2016-os amerikai elnökválasztás egyik rendkívüli fejleménye, vagyis az, hogy Trump annak ellenére vált népszerűvé a támogatóinak keménymagja körében, hogy ez a viselkedése korábban bukásra ítélte volna az elnöki versenyben. Kampánya során Trump egy újságíró testi fogyatékoságán gúnyolódott, a mexikóiakat szexuális erőszaktevőknek és bűnözőknek nevezte, egy felvételen pedig hallható volt, amint nők fogdosásával kérkedett. E nyilatkozatok nem a politikai korrektség, hanem az alapvető tisztesség elleni kihágások voltak. Trump támogatói közül sokan nem feltétlenül helyezték ezeket, ahogyan más botrányos kijelentéseit sem. Azonban egy olyan időszakban, amikor sok amerikai úgy véli, hogy a közbeszéd túlszabályozott, Trump támogatói körében tetszést aratott, hogy őt nem félemlíti meg az a nyomás, miszerint tartózkodni kell mások megsértésétől. Egy, a politikai korrektség által formált korszakban Trump olyasfajta

autentikusságot képvisel, amelyet számos amerikai nagyra tart: lehet, hogy Trump rosszindulatú, bigott és alkalmatlan az elnöki pozícióra, de legalább kimondja, amit gondol.

Trump sikerében azonban nem az identitáspolitikai konzervatív elutasítása tükröződött, hanem valójában arról árulkodott, hogy a jobboldal is felfedezte magának az identitáspolitikát. Trump számos fehér munkásosztálybeli támogatója úgy érzi, hogy az elitenk semmibe veszik őket. A vidéken élő emberek, akik nemcsak az Egyesült Államokban, hanem számos európai országban is a populista mozgalmak gerincét képezik, gyakorta úgy vélik, hogy értékeikre fenyegetést jelentenek a kozmopolita, városi elitenk. És noha egy uralkodó etnikai csoport tagjai, a fehér munkásosztály számos tagja áldozatként és marginalizáltként tekint önmagára. Ezek az érzések kikövezték az utat egy jobboldali identitáspolitikai számára, amely szélsőséges formájában kimondottan rasszista és fehér nacionalista.

Trump közvetve persze hozzájárult ehhez a folyamathoz. Az ingatlanmogulból és valóságshow-k sztárjából átvedlett politikai versenyző karrierje akkor kezdődött, amikor leghíresebb támogatójává vált a rasszista „birther”² összeesküvés-elméletnek, amely megkérdőjelezte Barack Obama elnökké választhatóságát. Jelöltként kitérő választ adott arra a kérdésre, hogy David Duke, a korábbi Ku Klux Klan-vezér támogatta-e őt, valamint felvetette, hogy az amerikai szövetségi bíróságnak azért bánt vele igazságtalanul a Trump Universityvel szemben indított polgári perben, mert mexikói származású. 2017 augusztusában fehér nacionalisták erőszakos összejövetele után Charlottesvilleben, Virginia államban – ahol egy fehér nacionalista meggyilkolt egy ellentüntetőt – Trump azt állította, hogy „mindkét oldalon remek emberek” voltak. Később sok időt töltött azzal, hogy fekete sportolókat és hírességeket bíráljon, és örömet lelt abban, hogy felkorbácsolja a Konföderációs Államok vezetőinek emlékéül állított szobrok eltávolítása által felkorbácsolt indulatokat.

A fehér nacionalizmus Trump hatására a szélek felől a mainstream felé kezdett elterjedni. Trump támogatói kifogásolják, hogy amennyiben politikailag elfogadható a feketék, a nők vagy a melegek jogairól beszélni, akkor miért nem lehet szót emelni a fehér amerikaiak jogaiért anélkül, hogy rasszistának bélyegeznék őket. A baloldali identitáspolitikai képviselői akként érvelnek, hogy a jobboldali identitásköveteléseik illegitimek, és nem helyezhetők azonos erkölcsi síkra a kisebbségekkel, a nőkkel és más marginalizált csoportokkal, mivel egy történelmileg privilegizált közösség perspektíváját tükrözik. Ez nyilvánvalóan igaz. A konzervatívok erősen eltúlozzák a kisebbségi csoportok által élvezett előnyök nagyságát, mint ahogy azt is, hogy mekkora mértékben korlátozza a szólásszabadságot a politikai korrektség. A valóság mégis számos marginalizált csoport számára változatlan marad: az afroamerikaiak továbbra is ki vannak téve a rendőri erőszaknak, ahogyan a nőket is zaklatják és bántalmazzák.

Az azonban figyelemre méltó, hogy miképp sajátította el a jobboldal a baloldali nyelvezetet és problémakeretezését: az eszmét, miszerint a fehérek el vannak nyomva, hogy

2 A birther angol fogalma (a *birth* = születésből) olyan összeesküvés-elméletet jelöl, melynek hívei szerint Barack Obama nem az Egyesült Államokban született és ezért nem szabadott volna az Egyesült Államok elnökének megválasztani. Mivel ez az elmélet az első afroamerikai elnök megválasztásával jött létre, és más formában újra életre kelt 2020-ban, az első miniszterelnök-helyettes jelölt Kamala Harris bejelentésével, rasszista ideológiaként tartják számon – a fordító megjegyzése.

helyzetük és szenvedésük láthatatlan a társadalom többi része számára, és hogy az e helyzetért felelős társadalmi és politikai struktúrákat – különösképpen a médiát és a politikai establishmentet – szét kell zúzni. A teljes ideológiai spektrumon az identitáspolitika az a szemüveg, amelyen keresztül a legtöbb társadalmi kérdést szemlélük.

Hitigény

A társadalmaknak meg kell védeniük a marginalizált és kirekesztett csoportokat, de éppúgy el kell érniük közös célokat deliberáció és konszenzus által. Ezt a folyamatot alapjaiban fenyegeti az, hogy mind a jobb-, mind a baloldalon eltolódott a politikai napirend a szűkre szabott csoportidentitások védelmezése irányába. Nem jelenthet megoldást, ha feladjuk az identitás eszméjét, amely központi jelentőségű a modern ember önmagáról és az őt körbevevő társadalommal kapcsolatos gondolkodásában. A politikai eltolódás ellenszere a tágabb és integratívabb nemzeti identitások meghatározása, amelyek számításba veszik a liberális demokráciák társadalmainak *de facto* sokszínűségét.

Az emberi társadalmakból nem lehet számítani az identitást vagy az identitáspolitikát. Az identitás a filozófus Charles Taylor kifejezésével élve egy olyan „erős erkölcsi eszme”, amely a *thümosz* egyetemesen emberi sajátosságára épül. Ez az eszme azt mondja az embereknek, hogy van egy autentikus belső énjük, amelyet nem ismernek el, és azt sugallja, hogy a külső társadalom hamis és elnyomó. Az identitás az emberi méltóság természetes elismeréskövetelésére összpontosít, és egy olyan nyelvet biztosít, amelynek segítségével kifejezésre lehet juttatni az elismerés hiányából fakadó nehezítést.

Nem lenne kívánatos, ha a méltóság iránti igénykövetések megszűnnének, de ez nem is lehetséges. A liberális demokrácia a közösség politikai életét meghatározó választás és cselekvőképesség azonos fokán álló egyének jogán alapul. Sokak számára mégsem kielégítő, hogy minden embert egyenlően elismernek, márpedig bizonyos értelemben ez a modern élet egyik feltétele.

A modernizáció folyamatos változást, töréseket és új választási lehetőségek megjelenését eredményezi. Ez összességében pozitív fejlemény: emberek milliói menekültek generációkon keresztül a választásokat meg nem engedő tradicionális közösségekből az egyéni választást lehetővé tevő közösségekbe. Az ember számára ugyanakkor a modern liberális társadalomban meglévő választás szabadságfokának velejárója a boldogtalanság és az elszigetelődés embertársaitól. Ezért visszavágyik az általa elveszettnek hitt közösségbe és a strukturált élethez, melyet elődei vélhetőleg a magukénak tudtak. Azokat az autentikus identitásokat keresik, amelyek őket más emberekkel összekötik. Azokat, akik így vélekednek, könnyen befolyásolni tudják olyan vezetők, akik azt mondják nekik, hogy a fennálló hatalmi struktúrák elárulták őket, és tisztelenül bántak velük, miközben ők olyan jelentős közösségek tagjai, amelyek nagyszerűségét újból el fogják ismerni.

A modern identitás azonban természetéből adódóan változókéony. És bár némelyek meggyőzhetik magukat arról, hogy az ő identitásuk biológiai alapú, ezért nem rajtuk múlik. Azonban a modern társadalmak állampolgárai összetett, társas interakciók által alakított identitással rendelkeznek, melynek meghatározói a rassz, a társadalmi nem,

a munkahely, az oktatás, az affinitások és a nemzet. Bár az identitáspolitikáé logikája az önbecsülést szem előtt tartó kis csoportokra osztja a társadalmat, de éppígy lehetséges tágabb és befogadóbb identitások létrehozása is. Nem kell megtagadni az egyéni tapasztalatokat ahhoz a felismeréshez, hogy értékeken és törekvéseken akár az állampolgárok jóval szélesebb körével is lehet osztozni. Más szóval a megélt tapasztalat általános tapasztalattá válhat – olyasvalamivé, ami helyett, hogy szétválasztaná, összeköti egymással az embereket. Így, bár a modern világban egyik demokrácia sincs beoltva az identitáspolitikáé ellen, mindegyikük képes visszaterelni azt a kölcsönös tisztelet tágabb formáihoz.

Ehhez azokat a konkrét, bizonyos csoportok elnyomásához és marginalizációjához vezető visszaéléseket kell felszámolnunk, mint a kisebbségek ellen irányuló rendőri erőszak vagy a szexuális zaklatás. Az identitáspolitikáé semmiféle kritikája nem állíthatja, hogy ezek ne lennének valódi és sürgető, konkrét megoldásokért kiáltó problémák. Az Egyesült Államoknak és a többi liberális demokráciának viszont ennél tovább kell mennie: a kormányzatoknak és civil társadalmi csoportoknak a kisebb csoportok nagyobb csoportokba történő integrálására kell összpontosítaniuk. A demokráciáknak elő kell mozdítaniuk azt, amit a politikatudósok „meggyőződéssel képviselt nemzeti identitásoknak” neveznek, melyek nem közös emberi vonásokra, megélt tapasztalatokra, történelmi kötelezettségekre vagy vallási meggyőződésekre épülnek, hanem inkább alapértékekre és alapvető meggyőződésekre. Az a lényeg, hogy országuk alapeszméivel való azonosulásra ösztönzzük az állampolgárokat, valamint a közpolitikákat az újonnan érkezők tudatos asszimilálására használjuk.

Európában az identitáspolitikáé veszélyes befolyása elleni harc meglehetősen küzdelmesnek fog bizonyulni. Az elmúlt évtizedekben az európai baloldal a multikulturalizmus egy olyan formáját támogatta, amely szinte figyelmen kívül hagyta az újonnan érkezőknek a hiteken alapuló nemzeti kultúrákba történő integrálásának feladatát. Európában a baloldali pártok az antirasszizmus zászlaját lobogtatva alábecsülték azt a nyilvánvaló felismerést, hogy az asszimilációt éppen a multikulturalizmus akadályozza. Az új populista jobboldal Európában nosztalgiával tekint vissza azokra a letűnőfélben lévő kultúrákra, amelyek alapját az etnikum vagy a vallás jelentette. Ezek olyan társadalmakban szökkentek szárbá, amelyekből szinte teljes mértékben hiányoztak a bevándorlók.

Európában az identitáspolitikáé elleni harcnak az állampolgári jogok megváltoztatásával kell kezdődnie. Egy ilyen politikai program túlmutat az EU lehetőségein, melynek 28 tagállama elszántan védelmezi nemzeti kiváltságait, és kész bármiféle jelentősebb reformot vagy változtatást megvétózni. Éppen ezért bármiféle jövőbeli cselekvésnek, akár tetszik, akár nem, a tagállamok lesznek az aktorai. Hogy bizonyos etnikai csoportokat ne részesítsenek előnyben másokkal szemben, a *ius sanguinis* – vérhez való jog, mely a szülők etnikuma szerint ad állampolgárságot – alapuló állampolgári jogokkal rendelkező EU-tagállamoknak új, a *ius solis* („földhöz való jog”) alapuló állampolgári jogokat kell elfogadniuk, amelynek értelmében mindenkét megillet az állampolgárság, aki az adott ország területén születik. Az európai államoknak ugyanakkor szigorú követelményeket kell támasztaniuk az új állampolgárok honosításával kapcsolatban úgy, ahogy az Egyesült Államok már évek óta teszi. Az Egyesült Államokban az új állampolgároktól ráadásul az öt évre szóló állandó letelepedési engedélyért cserébe elvárják, hogy alapfokon tudjanak

angolul írni, olvasni és beszélni, rendelkezzenek állampolgári ismeretekkel, jó magavi-
seletet tanúsítsanak (tehát feltétel a büntetlen előélet), és állampolgári esküjük letételével
hűek legyenek az Egyesült Államok alkotmányában lefektetett elvekhez és eszményekhez.
Az európai országoknak is ugyanezt kellene elvárniuk új állampolgáraiktól.

Az állampolgársággal szemben támasztott formális követelmények megváltoztatásán
túl az európai országoknak hátat kell fordítaniuk az etnikumon alapuló nemzeti identitás-
koncepcióknak. Közel 20 évvel ezelőtt egy szíriai származású német akadémikus, Bassam
Tibi azzal a javaslattal állt elő, hogy egyfajta alapkultúrát [*Leitkultur*] tegyenek meg a né-
met nemzeti identitás alapjává. Tibi a *Leitkultur*t egy olyan egyenlőségbe és demokratikus
értékekbe vetett hitként határozta meg, amely szilárdan gyökerezik a felvilágosodás libe-
rális eszményeiben. Ezt követően baloldali akadémikusok és politikusok azzal támadták
javaslatát, hogy ő ezeket az értékeket felsőbbrendűnek tételezi más kulturális értékekhez
képest. Ennek során a német baloldal akaratlanul is a felvilágosodás eszményeit alig-
ha képviselő iszlamistáknak és szélsőjobboldali nacionalisták malmára hajtotta a vizet.
Ám Németországnak és a többi nagy európai országnak rendkívül nagy szüksége van
olyasvalamire, mint amilyen a Tibi által javasolt *Leitkultur*: egy olyan normatív változásra,
amely lehetővé teszi, hogy a török származású németek németként, az afrikai felmenőkkel
bíró svédok pedig svédként, stb. beszéljenek önmagukról. Ez a folyamat már elkezdődött,
de csak nagyon lassan halad előre. Az európaiak olyan rendkívüli civilizációt hoztak létre,
amelyre büszkéek lehetnek, amely képes befogadni más kultúrájú embereket is, miközben
nem téveszti szem elől saját egységét.

Az Egyesült Államok sokkal befogadóbb volt a bevándorlókkal, mint Európa, részben
azért, mert már korán megteremtette saját meggyőződéssel képviselt nemzeti identitását.
Ahogy arra Seymour Martin Lipset politológus rámutatott, egy amerikai állampolgár
úgy vádolható „amerikaiatlansággal”, ahogyan egy dán vagy japán állampolgár sosem
illethető a „dántalanság” vagy a „japántalanság” vádjával. Amerikainak lenni egyszerre
jelent egyfajta hitrendszert és életmódot, nem pedig etnikumot.

Ma a polgárháború nyomában kialakult, meggyőződéssel képviselt amerikai nemze-
ti identitást fel kell eleveníteni és meg kell védelmezni a bal- és jobboldal támadásaitól.
A jobboldalon a fehér nacionalisták a meggyőződéssel képviselt nemzeti identitást a rassz-
szon, etnikumon és valláson alapuló identitással cserélnék fel, míg a baloldalon az identi-
táspolitikai bajnokai azáltal kívánják aláásni az amerikai nemzeti történelem legitimitását,
hogy az elnyomásra helyezik a hangsúlyt, néhány esetben egyenesen arra utalva, hogy a
rasszizmus, a nemek közötti különbségtétel és a szisztematikus kirekesztés más formái
az ország génjeiben vannak rögzülve. Ilyen tévedések jellemezték és fogják jellemezni az
amerikai társadalmat, amelyekkel szembe kell nézni. Ám a progresszívoknak az Egyesült
Államok történelmének egy másik változatát is el kell tudniuk mondani, azt, hogy ho-
gyan sikerült egyre több embernek leküzdenie a saját emberi méltóságuk előtt tornyosuló
akadályokat.

Bár az Egyesült Államok haszonélvezője volt a sokszínűségnek, nemzeti identitása
mégsem épülhet egy effajta eszmére. Egy megvalósítható, meggyőződéssel képviselt nem-
zeti identitásnak olyan szilárd eszmét kell felkínálnia, mint amilyen a konstitucionaliz-
mus, a jogállamiság és az emberi egyenlőség. Az amerikaiak tisztelik ezeket az eszmét, az
ország pedig joggal tagadja meg az állampolgárságot mindazoktól, akik ezeket elutasítják.

Vissza az alapokhoz

Amint egy ország meghatározta megfelelő meggyőződéssel képviselt nemzeti identitását, amely nyitott a modern társadalmak *de facto* sokszínűségére, elkerülhetetlenül megváltozik a bevándorlásról folytatott viták jellege. E vita jelenleg az Egyesült Államokban és Európában is polarizált. A jobboldal a bevándorlás teljes felszámolására törekszik, és a bevándorlókat származási országukba küldené vissza. Ezzel szemben a baloldal már-már azt várja a liberális demokráciáktól, hogy azok minden bevándorlót befogadjanak. Mindkét álláspont tarthatatlan. A valódi vitának helyett arról kellene szólnia, hogy mi a legjobb stratégia arra, hogy a bevándorlókat egy ország meggyőződéssel képviselt nemzeti identitásának részévé lehessen tenni. Míg a megfelelően asszimilált bevándorlók minden társadalmat egészséges sokszínűséggel töltenek meg, addig az elégtelenül asszimiláltak terhet és bizonyos esetekben egyenesen biztonsági fenyegetést jelentenek az állam számára.

Az európai kormányzatok úgy tesznek, mintha fontosnak tartanák az asszimilációt, ám a megvalósítás minduntalan elmarad. Számos európai országban olyan intézkedéseket hoztak, amelyek valójában akadályozzák az integrációt. A „pilléresedés” holland rendszerében például a gyerekeket különálló protestáns, katolikus, muszlim és szekuláris rendszerekben oktatják. Aligha mozdítja elő a gyors asszimilációt, ha a diákoknak az államilag támogatott iskolákban nem is kell a sajátjuktól eltérő vallásúakkal érintkezniük.

Franciaországban némileg más a helyzet. A republikánus állampolgárság francia koncepciója, USA-beli párjához hasonlóan, meggyőződéssel képviselt, a szabadság, egyenlőség és testvériség forradalmi eszményei köré épült. Franciaország laicitásról vagy szekularizmusról szóló 1905. évi törvénye formálisan elválasztja egymástól az egyházat és az államot, és ellehetetleníti az olyasfajta államilag finanszírozott vallásos iskolákat, amelyek Hollandiában működnek. Franciaországnak viszont más jelentős problémákkal kell megküzdenie. Először is, a hatályos francia törvények ellenére az általánosan elterjedt diszkrimináció megnehezíti az országban élő bevándorlók mindennapjait. Másodszor, a francia gazdaság évek óta alulteljesít, aminek hatására a munkanélküliségi ráta a szomszédos Németország rátájának a duplája lett. A munkanélküliségi arány közel 35 százalékos a fiatal bevándorlók esetében, ami így is rendkívül magas a franciaországi fiatalokra általánosságban jellemző 25 százalékhöz képest. Franciaország azzal tudná elősegíteni a bevándorlók integrációját, ha megkönnyítené számukra az álláskeresést, elsősorban a munkaerőpiac liberalizálásával. Végül a francia nemzeti identitás és kultúra eszményét az iszlamofóbia vádjával illetik. A mai Franciaországban az asszimiláció felfogása politikailag sokak számára nem elfogadható a baloldalon. Ez szégyenteljes, amennyiben lehetővé teszi a bevándorlásellenes erők és a Nemzeti Front szélsőségei számára, hogy az egyetemes állampolgárság republikánus eszményének védelmezőiként pozicionálják magukat.

Az Egyesült Államokban egy asszimilációs program az oktatással kezdődne. Az általános állampolgári ismeretek oktatása évtizedek óta hanyatlóban van, nemcsak a bevándorlók, de az ott születettek esetében is. Az állami fenntartású iskolákban ugyancsak véget kell vetni a két- vagy többnyelvű tanterveknek, amelyek olyan népszerűvé váltak az elmúlt évtizedekben. (New York város állami fenntartású iskolarendszere több mint egy tucat különböző nyelven kínál oktatást.) Az ilyen programokat azzal népszerűsítik,

hogy felgyorsítják az angol nyelv elsajátítását a nem angol anyanyelvűek számára, de a hatékonyságukról szóló empirikus kutatások vegyes képet mutatnak. A valóságban akár késleltethetik is az angol nyelv elsajátításának folyamatát.

Az amerikai meggyőződéssel képviselt nemzeti identitást tovább erősítené a nemzeti szolgálat (*national service*), amely azt az eszmét hangsúlyozná, hogy az Egyesült Államok állampolgárának lenni kötelezettségeket és áldozathozatalt jelent. Ezt a szolgálatot úgy teljesítheti valaki, ha katonának vagy polgári szolgálatosnak áll, például iskolákban oktat vagy a New Deal korszakához hasonló közfinanszírozású környezetvédelmi projektekben dolgozik. Ha a nemzeti szolgálat megfelelően lenne strukturálva, együttműködésre ösztönözné a nagyon különböző társadalmi osztályokból, régiókból, rasszokból és etnikumokból származó fiatalokat, akárcsak a sorkatonai szolgálat. Mint a közös áldozathozatal valamennyi formája, úgy ez is elősegítené az újonnan érkezők integrálását a nemzeti kultúrába. A közszolgálat a klasszikus republikanizmus mai formájaként, a demokrácia alakváltozataként az erény és a közösségi szellem ösztönzője lenne ahelyett, hogy egyszerűen csak ráhagyná az állampolgárokat, hogy hogyan élnek saját életüket.

Asszimilációs nemzet

Egy asszimilációs politikai programnak mind az Egyesült Államokban, mind Európában kezelnie kellene a bevándorlás különböző szintjeit. Minél jobban megnő a bevándorlók száma az őshonos lakossághoz képest, annál nehezebbé válik az asszimiláció az uralkodó kultúrába. Amint a bevándorló közösségek elérnek egy bizonyos méretet, önellátókká válnak, így nincs szükségük arra, hogy rajtuk kívül álló csoportokkal kapcsolatban legyenek. Túlterhelhetik a közszolgáltatásokat, az iskolákat és más, róluk gondoskodó közintézményeket. Feltehető, hogy hosszú távon a bevándorlók összességében pozitív hatással vannak az államháztartásra, de csak akkor, ha belépnek a munkaerőpiacra, adófizetőkkel vagy állandó lakosokká válnak. A tömeges bevándorlás hatására ugyancsak gyengülhet az őshonos lakosság körében az elgondolás, hogy az újonnan érkezők számára bőkezű szociális juttatásokat kellene biztosítani, és ezt a kérdést mind az Egyesült Államokban, mind Európában viták övezik.

A liberális demokráciák nagymértékben haszonélvezői a bevándorlásnak mind gazdaságilag, mind kulturálisan. Ám ahhoz is kétségtelenül joguk van, hogy ellenőrzést gyakoroljanak saját határaik felett. Az állampolgárság alapvető emberi jog, ami azonban nem jelenti azt, hogy mindenkinek joga lenne saját szülőhazáján kívül más állam polgárává válni. Sőt, a nemzetközi jog nem is vonja kétségbe az államok azon jogát, hogy ellenőrzés alatt tartásuk saját határaikat vagy feltételekhez kössék az állampolgárságot.

Az EU-nak a jelenleginél jobban ellenőrzése alatt kell tartania külső határait, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy több finanszírozást és több hatáskört kell adnia például Görögországnak vagy Olaszországnak, hogy szabályozzák a bevándorlók mozgását. Az ezzel a feladattal megbízott EU-s szerv, a Frontex kevés alkalmazottal rendelkezik, alulfinanszírozott, és politikailag maguk a bevándorlókat határaikon kívül tartani kívánó tagállamok sem támogatják kellőképpen. Az EU-n belüli mozgásszabadság rendszere egészen addig nem lesz politikailag fenntartható, amíg nem találnak megoldást Európa külső határainak problémájára.

Az Egyesült Államokban a fő problémát a bevándorlási törvények következetlen alkalmazása jelenti. Miközben alig tesznek valamit az emberek millióinak törvénytelen belépése és letelepedése ellen az országban, szórványosan és látszólag önkényesen toloncolnak ki másokat – ez Obama elnökségének egyik jellegzetes vonása volt –, és ez a politika hosszú távon aligha fenntartható. Ám Trump ígérete a „fal megépítésére” a mexikói határon sem sokkal több bevándorlásellenes póznál: az illegális bevándorlók hatalmas aránya törvényesen lépi át az Egyesült Államok határait, vízumának lejártá után pedig egyszerűen az országban marad. Egy olyan rendszerre lenne szükség, amely jobban szankcionálja az illegális bevándorlókat foglalkoztató cégeket és embereket, ez azonban egy olyan országos azonosítási rendszer kiépítését tenné nélkülözhetetlenné, amely segítene a munkaadóknak megállapítani, hogy kik azok, akik törvényesen foglalkoztathatók. Hasonló rendszer azonban még nem jött létre az országban, mivel túl sok munkáltató húz hasznot az illegális bevándorlók olcsó munkaerejéből. Ezenkívül számos bal- és jobboldali ellenzi a nemzeti azonosítási rendszert, mivel attól tart, hogy a kormány ezáltal könnyedén túlterjeszkedhet saját hatáskörén.

Európával összehasonlítva az Egyesült Államok sokkal befogadóbb volt a bevándorlók tekintetében, részben azért, mert már történelmének korai szakaszában kialakított egy meggyőződéssel képviselt nemzeti identitást.

Ennek eredményeként jelenleg hozzávetőlegesen 11 millió illegális bevándorló él az Egyesült Államokban. Döntő többségük évek óta az országban tartózkodik, hasznos munkát végez, gondoskodik a családjáról, és törvénytisztelő állampolgárként viselkedik. Csak kis részük követ el bűncselekményeket, mint ahogy a már az országban született amerikaiak is elenyésző számban követnek el bűnöket. Ám az a felfogás, miszerint minden illegális bevándorló bűnöző, mert megsértette az amerikai törvényt azzal, hogy belépett az országba vagy ottmaradt, nevetséges, mint ahogy éppoly nevetséges azt gondolni, hogy az Egyesült Államok mindannyiukat arra kényszerítheti, hogy hagyják el az országot és menjenek vissza oda, ahonnan jöttek.

Már egy ideje létezik valamiféle kezdetleges megállapodás a bevándorlás megreformálását illetően. Ennek értelmében a szövetségi kormány komoly intézkedéseket léptetne életbe annak érdekében, hogy ellenőrzése alatt tartsa az országhatárokat, és a büntetlen előéletű illegális bevándorlók számára lehetővé tenné az állampolgárság megszerzését. Ez az egyezség az amerikai szavazók többségének támogatását élvezné, azonban a bevándorlásellenesek keménymagja hevesen tiltakozik az „amnesztia” bármely formája ellen, míg a bevándorlást támogató csoportok a szigorúbb intézkedéseket ellenzik.

A külföldiek sikeres asszimilálására összpontosító politikai intézkedések azzal segíthetnek megszüntetni ezt a bonyolult helyzetet, hogy az Egyesült Államokban és Európában kifogják a szelet az előretörő populizmus vitorlájából. A bevándorlást hevesen ellenző csoportok különböző aggodalmakkal rendelkező emberek szövetségei. A bevándorlásellenesek keménymagját a rasszizmus és a fanatizmus hajtja. Véleményük megváltoztatásáért keveset tehetünk. Másoknak azonban jogosabb aggodalmaik vannak a tömeges bevándorlás kiváltotta társadalmi változás sebességét illetően, és attól tartanak, hogy a meglévő intézmények kapacitása elegendő lesz-e ennek a változásnak a kezeléséhez. Egy asszimilációra összpontosító politika csillapíthatja ezeket az aggodalmakat, és képes lehet őket lehasítani a fanatikusokról.

Az identitáspolitika virágzik, mikor a szegények és marginalizáltak láthatatlanok honfitársaik számára. A státuszvesztés feletti neheztelés valódi gazdasági distresszel veszi kezdetét. A neheztelés lecsillapításának egyik módja a munka, a jövedelem és a biztonság iránti aggodalmak csökkentése. Az Egyesült Államokban a baloldal nagy része már évtizedekkel ezelőtt felhagyott azzal, hogy olyan ambiciózus szociálpolitikát dolgozzon ki, amely segítene felszámolni a szegénységet tápláló körülményeket. Könnyebb volt tiszteletről és méltóságról beszélni, mint előállni olyan potenciálisan költséges tervekkel, amelyek konkrét formában csökkenthetnék az egyenlőtlenséget. Fontos kivétel volt e tekintetben Obama, akinek egészségbiztosítási reformja (*Affordable Care Act*) mérföldkőnek számított az USA szociálpolitikájában. Az egészségbiztosítási reform ellenzői megkísérelték azt identitáskérdésként keretezni, azzal gyanúsítva Obamát, hogy ezt az irányelvet egy fekete elnök dolgozta ki fekete választóinak támogatása érdekében. Valójában azonban az egészségbiztosítási reform egy olyan nemzeti szintű intézkedés volt, amely a kevésbé jómódú amerikaiakat segítette, rasszra vagy identitásra való tekintet nélkül. A törvény kedvezményezettjei közül sokan vidéki fehérek voltak délről, akik ennek ellenére az egészségbiztosítási reform visszavonására kész republikánus politikusok meggyőződéses szavazói maradtak.

Az identitáspolitika az ehhez hasonló ambiciózus intézkedések kidolgozását jelentősen megnehezítette. Bár a gazdaságpolitikai küzdelmek a 20. század elején éles választóvonalakat hoztak létre, sok demokráciában azt tapasztalták, hogy az egymással szembenálló víziók gyakran képesek kompromisszumot kötni és kiegyezni egymással. Ezzel szemben a különféle identitásbeli törekvéseket nehezebb összeegyeztetni: vagy elismersz, vagy nem. Az elvesztett méltóság vagy láthatatlanság feletti neheztelésnek gyakran gazdasági gyökerei vannak, az identitásért vívott harcok mégis gyakran elvonják a figyelmet azokról az intézkedésekről, amelyek segítségünkre lehetnének. Ennek eredményeként nehezebbé vált az újraelosztásért küzdő szélesebb koalíciókat létrehozni: a munkásosztály tagjai, akik magasabb identitáscsoportoknak (amilyen a fehérek csoportja az Egyesült Államokban) a tagjai is egyben, nehezen vállalnak szolidaritást az alacsonyabb státusúakkal, és megfordítva.

A Demokrata Párt komoly döntés előtt áll. Egyrészt továbbra is megkísérelheti megnyerni a választásokat azzal, hogy tovább fokozza az identitáscsoportok – afroamerikaiak, spanyolajkúak, diplomás nők, az LMBTQ-közösség stb. – mozgósítását, a legelkötelezettebb támogatói ugyanis ezekből a csoportokból származnak. Másrészt megpróbálhatja visszanyerni a fehér munkásosztálybeli szavazóinak egy részét, akik a New Deal és a Nagyszerű Társadalom időszak között meghatározó részét képezték a demokrata szövetségeknek, viszont a legutóbbi választásokon már a Republikánus Pártra szavaztak. Az előbbi stratégia alapján a választásokat ugyan meg lehet nyerni, mindez azonban aligha elégséges az ország kormányzásához. Míg a Republikánus Párt a fehérek, addig a Demokrata Párt a kisebbségek pártjává válik. Ha ez a folyamat elhúzódik, a gazdasági ideológia helyett teljes mértékben az identitás lesz az Egyesült Államok első számú választóvonaláé, ami az amerikai demokráciára nézve káros fejlemény lenne.

Út egy egységesebb jövő felé

A jövőre vonatkozó félelmeket gyakran az irodalmi művekben fogalmazódnak meg a legjobban, különösen a tudományos fantasztikumban, amely megpróbálja elképzelni, hogyan nézne ki az újabb technológiákra épülő jövő. A 20. század első felében a jövő iránti aggodalmak fókuszában elsősorban a nagy, központosított, bürokratikus zsarnoki rendszerek álltak, amelyek felszámolták az egyéniséget és a magánéletet: gondoljunk csak George Orwell 1984-ére. Ám az ezt követő évtizedekben az elképzelt disztópiák jellege kezdett megváltozni, és részben immáron az identitáspolitikai által kiváltott szorongásokra összpontosítottak. Az úgynevezett cyberpunk-szerzők, mint például William Gibson, Neal Stephenson vagy Bruce Sterling egy olyan jövőt vetítettek elénk, amelyet már nem egy központosított diktatúra alakít, hanem az internet által elősegített vég nélküli fragmentálódás jellemez.

Stephenson 1992-es regénye, a *Snow Crash* egy olyan mindenütt jelenlévő „meta-verzumot” tár elénk, amelyben az egyének avatárokat választhatnak maguknak, és így tetszés szerint változtathatják saját identitásukat. Az Egyesült Államok a regényben „burbklávékra”³ hullik szét, vagyis olyan külvárosi enklávékra, amelyek szűkre szabott identitásoknak adnak otthont. Ilyen például a konföderációs zászlókat lengető rasszisták lakóhelye, Új-Dél-Afrika vagy Mr. Lee Hong Kongi Birodalma, ahol a kínai bevándorlók laknak. Ha valaki egyik enklávéből egy másikba akar utazni, akkor ehhez útlevele és vízumra is szüksége lesz. A CIA-t privatizálták, a USS Enterprise repülőgép-anyahajó pedig a menekültek úszó otthonává vált. A szövetségi kormány hatásköre oly mértékben lecsökkent, hogy már csak arra a földterületre terjed ki, amelyen maguk a szövetségi épületek állnak.

Jelenlegi világunk egyszerre halad a hipercentralizáció és a végtelen fragmentáció egymással ellentétes disztópiái felé. Kína például olyan erős diktatúrát épít ki, amelyben a kormányzat kimondottan érzékeny személyes adatokat gyűjt valamennyi állampolgárának mindennapos ügyleteiről. Másfelől a világ többi része a központosított intézmények széthullásával, széteső államokkal, növekvő polarizációval és a közös célokkal kapcsolatos konszenzus megszűnésével kénytelen szembesülni. A közösségi média és az internet elősegítette a zárt közösségek kialakulását, amelyek közé nem fizikai akadályok, hanem különböző identitások emeltek falakat.

A disztópikus fikciónak viszont megvan az a nagy előnye, hogy szinte sosem válik valóra. A jelenkori trendek eltúlzott képzeletbeli meghosszabbítása fontos figyelmeztetés lehet: 1984 egy olyan totalitárius jövő erős szimbólumává vált, amelyet az emberek szerettek volna elkerülni: a könyv segített beoltani a társadalmakat a tekintélyelvű rendszerek ellen. Ma az emberek ugyanígy képesek országaikat olyan „jobb helyekként” elképzelni, amelyek támogatják az egyre nagyobb sokszínűséget, miközben ez annak a vízióját is magába foglalja, hogy a sokszínűség miképpen szolgálhat közös célul és támogathatja a liberális demokráciát ahelyett, hogy aláásná azt.

3 A „suburb” és „enclave” szavakból létrehozott neologizmus – a fordító megjegyzése.

Az emberek mindig is identitásalapon fognak magukra és társadalmaikra tekinteni. Az emberek identitása viszont nem állandó, ahogy születésüktől fogva sem szükségszerűen adott. Az identitást éppúgy lehet használni megosztásra, mint ahogy az egységet is szolgálhatja. Végző soron ez lesz majd a jelenkor populista politikáinak ellenszere.

Fordította *Tillmann Ármin*

Francis Fukuyama

politológus professzor, Stanford Egyetem, USA